

2. B. Szulc, *Sanatorij pod klepsydroju*, tłum. M. Jarmoluk, Charkiw 2023, s. 414. [Б. Шульц, *Санаторій під клепсидрою*, пер. з пол. М. Ярмолюка, Харків 2023, с. 414].
3. B. Szulc, *Cynamonowi kramnicy ta wsi inszi opowidannia w perekladzi Jurija Andruchowycza: opowidannia*, Kyjiw 2017, s. 384. [Б. Шульц, *Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання*, Київ 2017, с. 384].
4. Schulz B., *Sklepy cynamonowe. Sanatorium Pod Klepsydrą*, Warszawa 1994. 320 s.

ОБРАЗИ Й МОТИВИ ШУМЕРО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК І ОЛЬГИ ТОКАРЧУК

*Галина Матусяк,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
публічного управління, права та гуманітарних наук
Херсонський державний аграрно-економічний університет
E-mail: h.bokshan@gmail.com*

Знайомлячись із літературними доробками української письменниці Г. Пагутяк і польської авторки О. Токарчук, можна зауважити чимало аналогій: мисткинь, зокрема, об'єднує спосіб художнього мислення, що виявляється в неухильному інтересі до реактуалізації образів, мотивів і сюжетів світової міфології, створенні власних неоміфів, застосуванні інтертекстуальних стратегій, зацікавленні історичною минувшиною та екоцентричною проблематикою. Подібності у світовідчутті Г. Пагутяк і О. Токарчук оприсутнюються як в есеїстиці, так і в белетристиці. Твори обох авторок характеризується схожим жанровим розмаїттям (есеї, оповідання, повісті, романи), а також жанровою дифузією. Чимало аналогій можна спостерігати як у малій прозі, так і в романах Г. Пагутяк і О. Токарчук на сюжетному, мотивному та образному рівнях. Зокрема, варто підкреслити подібні тенденції створення «химерних» персонажів і мотивів мандрів та трансгресії. Письменниць також об'єднує наявність автобіографічних маркерів і схильність до філософських рефлексій. Такі збіги спонукають до аналізу творчості Г. Пагутяк і О. Токарчук у компаративному аспекті.

Мета дослідження – виявити типологічні аналогії в інтерпретації шумеро-аккадської міфології в повісті «Брат мій Енкіду» Г. Пагутяк і романі «Анна Ін у гробницях світу» та лібрето до опери «Ahat III. Siostra Bogów» О. Токарчук, а також ідентифікувати своєрідність ресемантизації відповідних образів і мотивів у їхніх творах.

Г. Пагутяк і О. Токарчук у своїй творчості реактуалізують образи й мотиви шумеро-аккадського епосу: українська письменниця в повісті «Брат мій Енкіду» вдається до «оживлення» поеми про Гільгамеша (Більгамеса), а

польська авторка ресемантизує міф про богиню Інанну в романі «Анна Інн у гробницях світу» (обігрування імені через перестановку частин слова акцентує переосмислення першотексту), а також у лібрето до опери «Ahat Pi. Siostra Bogów». Ключовою бінарною опозицією в обох творах є «життя–смерть». У повісті Г. Пагутяк ця опозиція оприявнюється в мотиві каритативної любові, яка є самим життям, бо сильніша за смерть. Любов у цьому творі постає як спосіб досягти безсмертя. У романі О. Токарчук образ головної героїні Анни Ін є ресемантизацією образу шумерської богині Інанни, яка подолала смерть спустившись до підземного царства й повернувшись до світу живих. Жіночі персонажі в обох творах є головними, тоді як чоловічі – другорядними. Головною героїнею повісті «Брат мій Енкіду» є блудниця Шамхат з Урука, покровителькою якого є богиня Інанна. У коментарі до лібрето опери «Ahat Pi. Siostra Bogów» Zbigniew Mikołajko пов'язує образ богині з мотивом «сакральної проституції» [4, с. 179]. Цей образ у повісті Г. Пагутяк є епізодичним. Тож спостерігаємо кореляцію між головними персонажами у творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Роман О. Токарчук «Анна Інн у гробницях світу» є частиною проєкту «Canongate Myth Series» шотландського видавництва, концепцією якого було створити книжкову серію письменників різних культур, присвячену переосмисленню й осучасненню міфу [2]. Шумерська богиня Інанна є богинею родючості й кохання, перемоги і правосуддя, проте у творі польської письменниці ці її іпостасі виявляються другорядними. На перше місце в романі радше виступає прагнення розширити свою владу, адже вона зважується зійти до нижнього світу, ламаючи звичну вертикаль, запрограмовану богами. Крім того, її устремління набути додаткових повноважень оприявнюється у фінальних сценах роману, коли батьки з радощів через її повернення до світу живих пропонують їй перелік сфер, у яких вона матиме владу, й Анна Інн охоче та жадібно все приймає. Погоджуємося з припущенням Г. Улюри про те, що Анна Інн, можливо, вирішила спуститися до підземного світу, щоб і там здобути собі владу [2].

Г. Улюра вказує, що «за першотекст роману Ольга Токарчук бере шумерську поему «Сходження Інанни в Іркаллу», це головна історія про Інанну, настільки значуща, що одне з її божественних імен Інанна-кур, себто Інанна з потойбіччя» [2]. Кура в шумерів є темною печерою, протилежністю до земного життя. Топос Кури в романі О. Токарчук – ліфтові шахти й підземелля великого міста. Підземний Кур згадується в повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду». Цей образ країни мертвих – Країни без вороття або ж царство Нергала і Гашінгаль – у повісті Г. Пагутяк має характеристики міфологічного топосу. Мешканці підземного світу сиділи в пилюці й чекали на жертви живих. Г. Пагутяк візуалізує образ потойбіччя з опертям на шумерську міфологію: до Країни без вороття дістаються у човні Того, хто перевозить мертвих. Розгортання мотиву переходу до Країни без вороття в повісті спирається на шумеро-аккадські міфологічні уявлення та поховальні ритуали, за одним із яких тіла бідних людей кидали прямо в річку.

Підземний світ у романі О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу» візуалізовано дещо інакше: щоб дістатися до нього, треба пройти через сім брам. Письменниця «модернізує» й «урбанізує» міфологічний топос: низ є плутаниною труб і кабелів горішнього світу, сховищем непотрібних цистерн. Під землею панує сморід гнилизни, морок, нищівна волога. Тут мешкають химерні генетично змінені тварини.

Шамхат у повісті Г. Пагутяк схильна до роздумів над волею богів і їхніми стосунками з людьми. Їй боляче від холонокровності богів і вона обурюється їхньою байдужістю. Героїня засуджує сліпоту богів, їхню неспроможність збагнути унікальність кожної істоти, її душі. У романі О. Токарчук також ацентовано байдужість богів до того, кого вони створили. З розповіді Анни Енхуду довідуємося, що боги знайшли спосіб відпочити – створити когось, хто дбатиме про світ, «невільників», яких можна безболісно знищити після того, як вони зроблять своє. Тут також оприсутнюється міфологічний мотив створення людини з глини. Коли Німна виліпила з глини і сміття людину, яка виявилася слабою й недолугою, боги почали сміятися з неї, а один навіть хотів знищити невдале створіння. У романі О. Токарчук також підкреслено безжалісність богів до тих, кого вони створили. Вони навіть не переймалися долею доньки Анни Ін і не виказували бажання врятувати її з підземелля. Один із богів-батьків просто безсторонньо пояснив, що кожна жива істота має померти. Інші два звинуватили доньку в нерозважливості й сприйняли те, що з нею сталося, як щось невідворотне. У творі є епізод, коли Німна повторює спроби зробити людину з глини, і боги перетворюють спостереження за цим процесом на забаву, призначаючи кожному створінню долю залежно від фізичних можливостей. Тільки Німна була здатна на співчуття до незграбних істот, зліплених із глини.

Модель художнього світу повісті Г. Пагутяк відповідає трихотомічній вертикалі, що протиставляє верх і низ. Ця вертикаль дуже виразна в романі О. Токарчук: угорі мешкають боги, а внизу знаходиться царство мертвих, куди рушає Анна Ін. Ліфти слугують сполученням між низом і верхом. Боги мешкають у будинках, антени яких торкаються хмар.

Створюючи образи Анни Ін та її сестри Ерештікаль, О. Токарчук реактуалізує сюжет близнюкових міфів, у яких головні герої втілюють мотив протистояння. Інанна панувала у світі живих, а Ерештікаль була володаркою світу мертвих. Мотив любові є центральним у повісті Г. Пагутяк, тоді як у романі О. Токарчук він є другорядним. Шамхат у творі Г. Пагутяк прозріла, наповнивши серце любов'ю. Її кохання до Енкіду, виникнувши як любов еротична, еманує і переростає в любов каритативну, таку, яка позбавлена егоїзму й зосередженості на власних бажаннях, яка віддає і співчуває. Анна Ін кохає Садівника, проте ця сюжетна лінія не виписана в романі О. Токарчук. Садівник, який, на думку Анни Ін, недостатньо оплакував її перебування в Країні мертвих, мав спуститися замість неї до підземелля. У примітках до повісті Г. Пагутяк вказано про віру шумерів у те, що число мертвих не повинно перевищувати число живих, а той, хто вийшов із підземного світу, мав знайти собі заміну [1]. Як бачимо, цей міфологічний мотив розгортається і в творі

польської письменниці. Цікаво, що О. Токарчук трансформує сюжет свого роману в лібрето до опери. Саме в ньому мотив любові стає головним: Інанна благає Ерештікаль віддати її Думузі (Садівника), якого та хоче взяти замість сестри, бо кохає його і не може без нього жити. Г. Пагутяк психологізує міфологічний образ, із максимальною повнотою відображаючи внутрішні порухи жіночої душі. Її Шамхат страждає від провини, відчуває жаль, біль, співчуває. Анна Ін у романі О. Токарчук, навпаки, видається позбавленою почуттів, хоча у лібрето до опери її героїня набуває здатності любити, як людина.

В обох творах оприсутнюються образи мух. У повісті Г. Пагутяк муха, яка відійшла в Країну без вороття, застрягнувши в краплі меду, асоціюється в уяві Шамхат із Енкіду (розділ «Муха, зав'язла в меду»). Авторка залишає для читача завдання здогадатися, що інспірувало такий зв'язок. Образ мухи в повісті Г. Пагутяк є амбівалентним, бо водночас корелює зі смертю і оживленням (сонячне проміння розтоплює мед, звільняючи муху, яка злітає високо на дах). У романі О. Токарчук з образами мух пов'язаний мотив спасіння Анни Ін із підземного світу. Злякавшись погрози Німни про невтручання в діяльність світу, боги вирішили посприяти порятунку Анни Ін і створили мух, що крізь шпари непоміченими потрапили до підземного світу. У романі О. Токарчук також є окремий розділ із назвою «Мухи». «Ніби-мухи» полегшували болі господині підземного світу, тому вона була готова винагородити їх за допомогу. Коли мухи попросили віддати тіло Анни Ін, вона не вагаючись це зробила. Ті дивні створіння своїми рухами оживили тіло Анни Ін. У такий спосіб зламано вічний закон про безповоротний відхід у небуття після смерті, що викликало обурення мешканців підземного світу. Оживлення Анни Ін ламає герметичні межі між світами, і демони підіймаються здолу до світу людей. Цікаво, що в лібрето до опери авторка замінює цей сюжетний хід більш традиційним мотивом оживлення, який оприявнюється в багатьох народних казках: Інанну цілує її коханий Думузі, і вона повертається до життя.

Міфопоетичний аналіз повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду», роману О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу», а також лібрето опери «*Ahat Pi. Siostra Bogów*» уможливив виявлення типологічних паралелей у художній прозі української та польської письменниць. Обидві авторки реактуалізують образи й мотиви шумеро-акадської міфології, фокусуючи увагу на жіночих персонажах, причому міфологічний образ богині Інанни стає основою для образу головної героїні у творі О. Токарчук, тоді як він є епізодичним у повісті Г. Пагутяк, головна героїня якої пов'язана з культом цієї богині й мешкає в місті, якому вона покровительствує. Мотив безсмертя у повісті Г. Пагутяк корелює з каритативною любов'ю, а в романі О. Токарчук – із прагненням до влади. В обох творах візуалізовано топос підземного світу: в його створенні українська письменниця тяжіє до збереження первинної семантики міфологеми, тоді як польська авторка обирає стратегію «модернізації» та «урбанізації» першообразу. У повісті Г. Пагутяк і романі О. Токарчук реактуалізовано мотив створення людини з глини, причому обидві письменниці акцентують байдужість богів до зліплених ними істот. Цікавою типологічною аналогією

можна вважати епізодичні образи мух, які в авторській інтерпретації пов'язані з бінарною опозицією «життя–смерть». Перспективи подальших досліджень убачаємо в пошуках типологічних збігів в інших творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Список використаних джерел:

1. Пагутяк Г. Мій Близький і Далекий Схід. Повість та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 136 с.
2. Улюра Г. Ольга Токарчук. Анна Ін у гробницях світу / Перекладач Остап Сливинський. Київ: Темпора, 2024. URL : <https://posestry.eu/zhurnal/no-111/statya/inanno-pid-chas-pidzemnykh-obryadiv-movchy> (дата доступу: 12.09.2024).
3. Tokarczuk O. Anna In w grobowcach swiata. Krakow : Wydawnictwo literackie, 2015. 196 s.
4. Tokarczuk O., Mikołajko Z. Ahat ili. Siostra bogow. Gdańsk : Slowo / obraz terytoria, 2024. 240 s.

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕЗІЇ УГРУПУВАННЯ «БУ-БА-БУ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Олена Мельнікова

вчителька української мови та літератури

Козаче-Лагерської філії ліцею № 1

Горностаївської селищної ради Херсонської області

E-mail: melnikovaolena4@gmail.com

Літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» (аббревіатура від Бурлеск-Балаган-Буфонада), заснована Юрієм Андруховичем, Віктором Небораком та Олександром Ірванцем у 1980-х роках, відіграла важливу роль у розвитку українського постмодернізму. Ці письменники вирізнялися своїм неординарним підходом до літератури, використовуючи іронію, парадокси та гру слів для висміювання та переосмислення культурних норм та історичних наративів. Вивчення літературного угруповання «Бу-Ба-Бу» у шкільній програмі може бути значним і складним процесом, зважаючи на особливості їхньої творчості та вплив на українську літературну традицію.

Т. Цепкало виокремлює такі особливості поетичної творчості літературного угруповання «Бу-Ба-Бу»: «реактивація традиційних вірувань та уявлень народу, реалізація міфо-ритуальних моделей, хронотопна параметризація, суб'єктивне відчуття часу, екзистенційність, ірраціональність та асоціативність мислення, філософічність, використання синестезійних образів тощо. Ю. Андрухович, О. Ірванець та В. Неборак використовували прийоми, характерні для постмодерністської літератури (інтертекстуальність, алегорія, алюзія, гротеск, карнавалізація тощо)» [4, с. 100]. О. Ніколаєва